

DİYANET İŞLERİ BAŞKANLIĞI YAYINLARI

DİYANET
İŞLERİ BAŞKANLIĞI
DERGİSİ

1961

FATİH DÂRÜŞŞİFÂSİ

Halim Bâki KUNTER

I. GİRİŞ

Şefkat ve merhamet, dînimizin başta gelen şîârıdır. Bunun gibi sağlığı korumak ta İslâm Dîninde ferdlere düşen ehemmiyetli bir vazîfedir. Herkes sağlığını korumakla mükelleftir.

“العلم علما علم الابدان ثم علم الاديان”

“İlim ikidir. Evvelâ beden ilmi, sonra din ilmi” sözü ile

“تداووفان الله ليخلق داء الا وخلق له دواء الا الاسم”

“Tedavi olununuz. Zira Allah-ü Teâlâ hiç bir hastalık yaratmamıştır ki, onun devasını da yaratmamış olsun. Ancak ölüm bundan müstesnâdır.” Hadîs-i Şerîf’i bu lüzûmu belirtmektedir. Bu maksada hizmet için kurulmuş olan Darüşşifalar Türk ve İslâm şefkatinin tecessüm etmiş âbideleridir.

II. Türk Darüşşifaları arasında Fatih Dârüşşifâsı :

Bu yazıda okuyucularımıza bütün hususiyetleriyle birlikte tanıtmak istediğimiz Fatih Dârüşşifâsı, memleketimizde kurulan ilk Türk hastahânesi olmadığı gibi Osmanlı Türkleri’nin kurdukları ilk hastahâne de değildir. Osmanlılar devrinde Fatih Dârüşşifâsından evvel Bursa Dârüşşifâsı (H. 802 — M. 1339) ile Edirne Cüzzam Hastahanesi (H. 824 — M. 1421) mevcuttur.

Anadolu’da en eski Türk hastahânesi Selçuk prenseslerinden Gevher Nesîbe tarafından (H. 602—M. 1205)’de inşâ ettirilen Kayseri Dârüşşifâsıdır.

Onu takip edenler :

<u>Bulunduğu yer</u>	<u>Yaptıran</u>	<u>Hizmete giriş tarihi</u>
Sivas Dârüşşifâsı	I. Keykâvus	H. 614 — M. 1217
Divriği „	Prens Melik Turan	H. 626 — M. 1228
Çankırı „	Atabek Ferrah	H. 633 — M. 1235
Kastamonu „	Ali Pervâne	H. 671 — M. 1272
Amasya „	Köle Anber Abdullah	H. 708 — M. 1308
Konya „	—	asır M. XIII
Aksaray „	—	„ „
Tokad „	Ali Pervane bey	H. 674 — M. 1275

Görülüyor ki, beş asır önce hizmete giren Fatih Dârüşşifâsı memleketimizde Türkler tarafından te'sis olunan hastahanelerin on ikincisidir ve saydıklarımızdan başka bugün millî hududlarımız dışında kalan eski Türk Dârüşşifâları da vardır.

Fatih Dârüşşifâsından sonra İstanbul'da kurulan sağlık te'sisleri de Haseki Dârüşşifâsı (H. 946 — 1539), Süleymâniye Dârüşşifâsı (H. 963 — M. 1555), Üsküdar Atik Valde (Nûr-Bânû) Dârüşşifâsı (H. 961 — M. 1583), Sultan Ahmet Dârüşşifâsı (H. 1026 — M. 1616)dır.

Memleketimizde her sâhada muâsir medeniyet seviyesine ulaşabilmek için sarfedilen emekler arasında sağlık te'sislerine de ehemmiyet verilmekte, modern hastahane binaları yaptırılmakta, bunlar her türlü vâsıta ve imkânlarla ve ehliyetli elemanlarla teçhiz edilerek hastalara kusursuz hizmette bulunulabilmeğe çalışılmaktadır.

Bugün için garp memleketlerine nazaran birçok eksiklerimiz olmasına ve onlarla aramızda hayli mesâfe bulunmasına rağmen vaktiyle zamanının en mütekâmil hastahanelerine ve en iyi işleyen hastahane servislerine mâlik olduğumuz tarihî bir gerçektir. Edirne'deki II. Bayezit Dârüşşifâsı (H. 890— M. 1485) plânının garp memleketlerinde birçok hastahane binalarına model ittihaz edildiği, Avrupada akıl ve ruh hastalarının "*şeytana mensuptur*" denilerek ateşde yakıldığı sıralarda adıgeçen Dârüşşifâda bu kabil hastaların musikî ve av etleriyle tedavi edildiği de bilinen bir keyfiyettir. Bu hakîkatleri zaman zaman hatırlamakta ve yeni yetişen nesillere, vesîkalarıyla birlikte, tanıtmada fayda mülâhaza etmekteyiz.

III. *Fâtih Dârüşşifâsının işleyişi :*

Fatih Dârüşşifâsı Türklerin İstanbul'da inşâ ve te'sis ettikleri ilk hastahanedir.

Fatih külliyesinin birçok aksâmı ayakta kalabildiği halde Dârüşşifâ maalesef yıkılmış bulunmaktadır. Dârüşşifânın ve müstemilâtının kâin olduğu yerde şimdi evler ve sokaklar vardır. Beş asır önce inşâ edilen ve asırlar boyu hizmetine devam eden Dârüşşifâ, Fatih külliyesinin doğu cihetinde ve hâlen mevcut olan tabhaneye mütenâzır bir bina idi.

İstanbul Üniversitesi Tıp Tarihi Enstitüsü Müdürü sayın üstad Profesör Dr. Süheyl Ünver bu Dârüşşifâ hakkında kıymetli neşriyatta bulunmak ve son yıllarda ele geçen bir plânını neşretmek suretiyle ilim âlemine büyük hizmet ifa eylemiştir. Zamanında örnek hizmetler ifa eden bu müessese hakkında Fatih Sultan Mehmet vakfiyesinde esaslı ma'lûmat mevcuttur.

Fatih vakfiyesindeki ma'lûmata ve elde mevcut diğer kaynaklara göre Fatih Dârüsshifasının nasıl işlediğini kısaca anlatmağa çalışacağız.

Vakfiyede "Dârüsshifâ"dan ilk defa "imâret" ile birlikte bahsedilmekte ve şöyle denilmektedir :

"Câmi-i şerîf civârında iki âlî imâret ve ziyâfethâne-i pür ni'met binâ buyurdular ki, her biri bir mihmanhâne-i yegâne ve ziyâfethâne-i bî misl-i behânedir. Na'im-i cinan gibi feyzi kesilmez ve rahmet-i Rahmân gibi bezille eksilmez. İki buk'a-i şerîfenin birine Dârüsshifâ birine İmâret tesmiye buyurdular" (S. 55 ve 56). Bu ifâdenin bugünkü karşılığı şöyledir :

"Câmi-i şerîf civârında iki muazzam ve ni'metlerle dolu bina yapturdular ki, her biri oraya gelenleri eşsiz ve benzeri olmayan bir şekilde barındırır ve yedirip içirir. Bunların, cennet ni'metleri gibi feyzi kesilmez ve Allâh'ın rahmeti gibi bol bol verildiği halde eksilmez."

Dârüsshifânın ne için yapıldığı ve kimlere bakacağı da şöyle anlatılmaktadır:

"Dârüsshifâ sù-i mîzâca müptelâ olmakla muhtâc-ı ilâç olan marîz-i alîl ve imâret-i Sultaniye âmme-i müsâfirîn ve ebnâ-i sebîl için vakf-ı celîlleridir." (S. 63).

"Ve İmâret ve Dârüsshifâyı âmme-i ehl-i İslâm belki kâffe-i ibâd-ı Rabbü'l-enâm için vakfeyledim." (S: 359).

İfadelerinden Dârüsshifâya Müslüman hastalarla berâber, mürâcaat vukuunda, hangi din ve mezhebden olursa olsun ilâca ve tedâviye muhtaç olan bütün hastaların kabul edildiği, kapısının "Allâh'ın bütün kulları" için açık bulunduğu bizzat vakıf sahibinin ifadesinden sarâhatle anlaşılmaktadır.

Bu müessesede hizmet görececek personel sayısı ile kendilerinde aranan vasıflar da vakfiyede gösterilmiştir. Zamanla kadrolara bazı ilâveler yapıldığı "Fatih Sultan Mehmet Evkâfının şartlarını gösteren defter"den* ve Vakıflar Umum Müdürlüğü arşivindeki kayıtlardan anlaşılmaktadır. Vakfiyede Dârüsshifâ kadrosu ve kendilerine tahsis olunan gündelikler şöyledir:

2 Tabib (biri Başhekim mevkiinde)	20 akça günde
1 Kehhal (göz tabibi)	8 " "
1 Cerrah (Operatör)	8 " "
1 Eczâcı (ilâçları yapan)	6 " "
1 İlâç deposu memuru (mahzen emîni)	4 " "

* Topkapı sarayı müzesi arşivi, numara: 3882.

1 Mubâyeya memuru (vekilharç)	4 akçe günde
1 Ambar memuru (masraf emîni)	4 „ „
2 Aşçı	3 „ „
1 Kapıcı	3 „ „
2 Hasta bakıcı (hasta hizmetkârı)	3 „ „
1 Temizlik memuru	2 „ „

Bu kadroya sonradan şu hizmetler ilâve edilmiştir:

- 1 Göz doktoru
- 2 Cerrah
- 1 Eczâcı
- 2 Tabib şâkird (stajiyer tabib)
- 4 Hasta bakıcı
- 4 Musluklara, helâlara, oturaklara bakan kimse
- 1 Bulaşıkçı
- 1 Noktacı (devamı kontrol eden)
- 1 İmam
- 1 Müezzîn.

Dârüşşifânın günde 20 akça alan bir de Şeyh'i vardır ki, gördüğü hizmet hastahanelerde bugünkü Dahiliye Müdürlerinin vazifesinin aynıdır.

Doktorların “*vâkıf-ı ahvâl-i nabz-ı marîz, ilm-i teşrihte sâhib-i ilm-i arîz, fenn-i tib ve kânûn-ı şifâda fâik iki tabîb-i Mücerrib-i hâzık*” olması vakfiye şartı îcabındandır. Bu ifadenin bugünkü konuşma diline çevrilmiş şekli:

“*Hastaların nabızlarından (ve umumî hallerinden) hastalıklarının mâhiyetini anlayabilen, teşrih ilminde (anatomi) geniş bilgiler sahibi, tib fenninden ve İbn-i Sînâ'nın “Kânûn-ı Şifâ” adlı meşhur eserinden yüksek bilgiler edinmiş, çok tecrübe görmüş (tecrübe ve müşahedeye muktedir) ve kendisi de tecrübe edilmiş, teşhis ve tedâvîsi keskin, mâhir üstad doktorlar*”dır.

Göz doktorları “*kehhâl-i hâzık, vâkıf-ı ilâc-ı muvâfık*” yâni “*teşhis ve tedâvîsi keskin, en iyi ve muvâfık ilâçları bilen*” diye tavsif edilmiş, cerrâhın “*üstad*”, ilâç döğücü ve pişirici diye adlandırılan eczâcının “*mâcunların, şurubların ve hapların yapılmasını bilen olgunlaşmış ve tecrübeli bir kimse*” olması lâzımgeldiğine işaret edilmiştir.

Doktorların hastalara nasıl bakacakları vakfiyede şöyle anlatılmaktadır:

“*Her biri külle yevmin ikişer defa Dârüşşifâ'da derd-i bîdevâ-yı kazâdan hasta hatır ve Dârüşşifâ-i mekârim-i Pâdisâhîden izâle-i emrâz edecek habb-i şifâ bahş-i atıyyâta müterakkip ve muntazır, derd-ü mend-ü muhtaç ve arzûmend-i devâ ve ilâç olan merzâ-yi müslimîni tefakkud ile tekayyüd edip kütüb-i tayyibe-i tibbiyyede beyân*

olunan ilâc-ı münâsibi ile muâlece etmekte sa'y-ı belîga ve min-gayr-i müsåhele edâ-yi hizmet-i lâzimesinde cehd-i bi-dirîğ eyleyüp..”

Bu ifâdeden anlaşıldığına göre: doktorlar; “*Her biri birer derd ile Dârüşşifâya düşen ve oradaki bakımdan, verilecek ilâçlardan devâsını bekleyen hastaları günde iki defa inceden inceye ve bütün dikkatleri ile muâyene ederek, illetlerini ve sebeplerini araştırıp en makbul ve meşhur tıb kitaplarında yazılı olan en münasip ilâçlar ve en son tedavi usulleriyle, onları usandırmadan, iyileştirmek için elinden gelen her türlü hizmeti eksiksiz olarak yapmağa a'zamî gayret göstereceklerdir.”*

Burada dikkatimizi çekmesi lâzımgelen nokta, zamanımızdaki vizit kontr vizit usûlüne mukâbil Fatih Dârüşşifâsında da hastaların sabah ve akşam iki defa umumî bir muayene ve müşahededden geçirilmeleri hususudur.

Hastalara hizmet eden kimselerin hâiz olmaları lâzımgelen vasıflar üzerinde de bilhassa durulmuştur.

Vakfiyenin buna âit fıkralarını târihî bir vesika olarak aynen naklediyoruz:

“Umûr-dîde ve kâr-âzmûde, acz-ü keselden hâlî, hizmet-i merzâyı inkârdan tab'-ı âlî kimesneler merzânın hizmetine ta'yîn oluna, tâ ki âteşdân-ı kazâ vü kaderde suhte-hâtır ve şerbethâne-i eltâf-ı sultâniyeden kâse-i âb-ı hayât-ı iltifâta muntazır olan merzânın ağdiye ve eşribesini ihrâz ve purşîş-i hâtır-ı marîz hemîşe tekrar ve bast-ı fûrûş ve gasl-i siyâp ve kens-i menâzil ve reşş-i mâ-i bârid etmekle gubâr-ı hâtır-ı marîzi zâil edip bunun emsâli kayyım ve ferraş hizmetlerini teâtî edip...”

Yukarıya aynen dercettiğimiz şarta göre: “*Hastalara bakan kimselerin tenbel, düşkün, kıvıldamaktan üşenir, işten usanmış, hastanın istediği ve beklediği hizmeti duymazlıktan, görmezlikten veya işitmezlikten gelen kimseler olmamaları, (eli ayağı çabuk, merhametli), hastanın her zaman hatırını, bir şey isteyip istemediğini, bir hizmete ihtiyâcı olup olmadığını sorarak gönlünü alır, derdini unutturur, sıkıntısını giderir, yatağını düzeltir, çamaşırını değiştirir ve yıkar; etrâfın temizliğine i'tinâlidir, (yemeğini yedirir, suyunu verir) icabında soğuk su ile serinletir, bunun gibi muhtaç oldukları her türlü hizmeti istekle ve eksiksiz olarak yapan kimseler olması”* lâzımdır.

Dârüşşifâ'da çalışanların hepsine gündelik hesabıyla verilen paradan başka vakıftan aş ve ekmek de tahsis olunmuştur. Tıb talebeleri ile stajiyer tabibler Dârüşşifâ'nın üzerindeki küçük odalarda ikâmet ederlerdi.

Fatih Dârüşşifâsı aynı zamanda amelî ve nazarî tıb öğretimi yapılan bir müessese idi. Dârüşşifâ müstahdemlerinin gündelikleri yekûnu günde 100 akçe, ilâç ve levazım masrafı da günde 200 akçe olarak tahdid edilmişti. Ayrıca ölen hastaların techiz ve tekfin masrafı olarak günde 5 akça ayrılmıştı. Mübayea ve anbar memurlarının alış veriştiren anlar, kötü malları

almaz, vakfin hakkını korur, korumasını bilir, her veçhile i'timâd edilir kimseler olması lüzûmu da vakfiyede bilhassa belirtilmiştir.

Vakfiyedeki hususî bir şarta göre şeker, (sabun) ve sâire gibi levazım senelik ihtiyacı karşılayacak miktarda, vakit ve zamâniyle alınıp ambara konulacak, mevsim icâbı olarak bir şeyin bulunmamasına mahal bırakılmıyacaktır.

Fatih külliyesinin İmâret kısmında ayrıca büyük bir umumî matbah mevcut olduğu halde Dârüşşifâ'nın matbahı ayrılmış ve hasta yemeklerinin tabib nezâreti altında mütehassis aşçılar tarafından pişirilmesi şart edilmiştir.

“Dârüşşifânın iki merd-i sâlih tabbâh-ı taâmı olup külle yevmin tabib ma'rifetiyle berk-i hazân gibi çehre-i zerd ile mübtelâ-yı hezâr dert olan müstahikk-i merhamet emrâz-ı muhtelif-e-i kazâdan zaîf ve me'yûsü'l-ilâç derdmend-i muhtâca küt-ı kuvvet-i hayat olmak için gıdâ tabh eyleyip huzâr-ı marîza ihzâr ve ol bîmârin rîş-i dil-i mecrûhuna tımâr ve tatyîb-i kalb-i mecrûhuna sa'y-i bîşümâr eyleyip...” ifâdesiyle *“bin bir dertden birine uğrayarak hazan yaprakları gibi sararıp solmuş, zaif düşmüş, yapılan tedavîden ve alınan ilâçların hiç birinden fayda görmiyerek ye'se uğramış hastalara Dârüşşifânın matbahında tabîbin ta'rifi ve nezâreti altında bu işi öğrenmiş aşçılar tarafından kuvvet ve şifâ verecek yemekler hazırlanacağı”,* aşçıların da hastaların tedavisinde ehemmiyetli hizmeti olacağı açıkça belirtilmektedir ki, bu usul zamanımızda tatbik edilmekte olan diyet tedavisi ve buna mahsus diyet matbahı usulünün Fatih devrinde bilindiğini ve Türklerin İstanbul'da kurdukları ilk hastahane muvaffakiyetle tatbik edildiğini göstermektedir.

Dârüşşifâ'da haftada birgün sabahın erken saatlerinde şehirdeki hastalardan evine doktor getirmeğe ve lâzım olan ilâcı almağa kudreti olmayanlara bakılmakta ve tedâvileri için muhtaç oldukları şeyler Dârüşşifâ'dan kendilerine meccânen verilmekte idi.

“Vakfiyedeki ol sâhib-i hayrâtın ambar ve kilârından istidâ-i inâyet edenlerden vakf-ı şerifleri dirîğ olunmayıp kerem-i şâmilleri âmm-e-i enâma vâsıl olmakla sâhibü'l-hayra ecr-i azîm hâsıl ola.” ibâresinde ambar ve kilârın sarâhatle zikredilmesinden hastalara ilâçları ile beraber bünyelerini kuvvetlendirmeye yaran bazı gıdaların da verilmekte olduğu anlaşılıyor.

Zamânının örnek ve en ileri bir sağlık te'sisi olan Fatih Dârüşşifâsı medeniyet târihinde şerefli bir yer alan milletimizin üstün vasıflarını ve teşkilâtçılığını cihana isbat ve îlân eyleyen târihî müesseselerden biridir; ecdâdımız böyle bir başarıya ulaşmıştır.

Zamânımızda devrimizin üstün ve örnek müesseselerini kurmak ve işletmek de bizlere düşmektedir.

